

BENCE ERIKA

MIÉRT KÉK MACSKA?

Beöthy László elfeledett regényéről

Fogadtatástörténet

■ A *Magyar regényírók képes kiadásának* 31. kötetét, azaz Beöthy László (1826–1857) *Goldbach & Comp. fűszerkereskedése „A kék macskához”* (1858) című regényének 1908-as kiadását szerkesztő és azt bevezető jegyzettel ellátó Mikszáth Kálmán rálátásából hiányzik a külső szempont, amikor Beöthy novellisztikájáról és regényírásáról fanyalogva, a korszak elismert elbeszélőjének „piedesztáljáról” beszél: „E duhaj élet mellett a különben is törékeny szervezetű Beöthy nem bírja összeszedni a munkához egész erejét. Ambíciója mint a hold, ritkán teljes, fogy és eltűnik. Hosszabb lélekzetű munkáinál, pl. a *Goldbach et comp. cz.* regényben lát-szik némi gond, de ott se végig. Legtöbb munkáját, beszélyeit, apróságait ellenben rendesen akkor írta hevenyészve, ha a szerkesztők sürgeték, vagy ha egy kis pénzre volt szüksége. Ha több pénz kellett, akkor valami adomás könyvet vagy kalendáriumot ütött össze. Így jelent meg a »Puncs«, »Laczikonyha«, »Ördög naplója«, »A ki vesz, annak lesz« stb.”¹ Vagyis az íróelőd munkásságát nem úgy, mint egy teljes évszázadot, annak korszakait és beszédmódjait átfogó alakulástörténet részét, jelenségét látja maga előtt, hanem saját magához viszonyítva, kánonalkotói pozícióból értékeli. A *Goldbach & Comp.* történeti-poétikai helyének és jelentőségének megítélésében viszont épp az alakulástörténeti szempontnak van meghatározó szerepe, miként az Imre László *A műfajok létformája XIX. száza-*

... a (kétes hírű) mulatók elnevezései gyakran kapcsolódnak ezekhez a jelentésekhez; például a 19. század második felében a pesti Király utcában négy mulató is ilyen nevet viselt: a Kék Macska, a Vörös Macska, a Fekete Macska és a Tarka Macska.

di epikánkban című korszak- és műfajmonográfiája vonatkozó fejezetéből kiderül.²

Imre László a Beöthy-regényt tehát nem hatás-, hanem alakulástörténeti összefüggések hálózatában: a korszak két meghatározó, egymás mellett, sőt együtt ható beszédmódjának, a romantikus regény Sue-féle változata és a dickensi realista elbeszélés viszonyrendszerében látja értelmezhetőnek és értékelhetőnek. Ezt a hagyományos irodalomtörténetek³ által is mozgatott interpretációs modellt a monográfus úgy érvényesíti, hogy a magyar romantika egyik emblematikus darabjával, Eötvös József *A karthauzi* (1841) című regényével állítja párhuzamba: „Mivel tematikájánál fogva a Goldbach... nem léphetett sem követő, sem polemizáló viszonyba a történelmi regénnyel, s mivel a Sue-féle típusban magában is akadnak a nagy romantikát karikírozó jegyek, a párhuzamba állítható szövegek közül *A karthausi* kínálkozik legmegfelelőbbnek már csak azért is, mert a 40–50-es évek literátus olvasóközönsége számára ez testesítette meg a „romantikus” regényt. (Állítólag Petőfi csaknem betéve tudta szövegét.) A Goldbach... műfaj történeti jelentősége tehát *A karthausi*hoz fűződő viszonyából olvasható ki.”⁴

A Beöthy Lászlóról írt életrajzi monográfiájában Gedeon Endre a polgári életéről szóló realista elbeszélés új változataként értelmezi és mutatja be a *Goldbach and Comp.*-t, amelynek legfőbb hiányosságait az egyes jellemek ábrázolásának logikátlanságában, az ún. Sue-féle rémromantikától átvett elemek áttűnésében látja. Leginkább Goldbachné, illetve Goldbach Betti magatartását érzi hiteltelennek, életszerűtlennek: hogy a bukott és börtönbe jutott Goldbachné a felnőtt fia megkeresését hárítja, és csak a lányát szeretné látni, míg utóbbi – noha korábban intenzíven kereste és hiányolta édesanyját – miután rábukkan, többé már nem érdeklődik iránta (igaz, hogy közben maga is elindult az egzisztenciális és erkölcsi züllés lejtőjén):⁵

„E fiatal leány, kinek gyermekkorá óta egyedüli vágya, hogy anyját újra feltalálja, midőn már közel van célja elérhetéséhez, lemond arról. Az, hogy elbukott, nem elégséges ok arra, hogy legalább ne vágyódjék édesanyja után, ki csak még egyszer jut eszébe, midőn halála hírért veszi. Ezzel nem azt akarjuk mondani, hogy Betti alakja hibás, hanem csak azt, hogy sokkal teljesebb és megfelelőbb lett volna, ha bukása után is megmarad benne vágyódása édesanyja után, és ha felébredne lelkében helyzetének megértésével legalább egyszer is a megbánás. Ezt be kellett volna venni Beöthynek Betti jellemébe.

Goldbachnéban ügyesen van megrajzolva a megtért bűnös nő, ki kétszeresen át tudja érteni előbbeni helyzetét. Megadja magát sorsának, és ezentúl csak az anyai szeretet sarkallja. Annál érthetlenebb azonban az a körülmény, hogy életének végső napjaiban miért szereti csak leányát, holott fia azt sokkal jobban megérdemli? Oka pedig egyáltalán nincsen reá. Elfogadhatóbb lenne e dolog, ha az anya fiát szeretné jobban, hiszen leánya, ki Zselye Bertalannal folytatott viszony gyümölcse, mindig csak múltjára emlékeztethette. Az még nem hiba, hogy Goldbachné mindig távol lévő leánya után vágyódik, de az, hogy fiát, ki érette föláldozza magát, ártatlanul keserű szemrehányásokkal gyötri, az már lélektanilag, ha nem lehetetlenség is, de nem valószínű.”⁶

Mai perspektívából már azt is látjuk, amit Gedeon még nem érzékelt, de Imre László monográfiájában már evidens szempontként van jelen: az epikai műfajok és műfajtipusok a 19. századi magyar irodalomban ún. kevert sorokban tűnnek fel, tehát nem beszélhetünk tiszta formájukról és megjelenésükről, ami-

nek egyértelmű következménye – tehetjük hozzá –, miszerint a különböző irodalmi beszédmódok (szentimentális, romantikus, illetve realiztikus elemek) is természetesen együtt vannak jelen a narratívákban. Beöthy esetében épp a Sue- és Dickens-hatás folytonos együtt említése mutatja ezt a kettősséget: „Éppen ezért, ha Beöthy László *Goldbach and Comp. fűszerkereskedése* »A két macskához« című 1858-as regényét kívánjuk meghatározni a magyar regényfejlődés szempontjából, akkor nem is nagyon sikerülhet besorolni valamelyik típusba, hanem mint a romantikus regénynek több kronologikus „sor”-hoz viszonyított sajátos megvalósulását definiálhatjuk.”⁷ Tehát, ami a dickensi realista látásmód szempontjából logikátlanak tűnhet, az az egyaránt jelen levő szentimentális és (vad)romantikus világvértés jegyében már észszerű. A modern pszichológiai kutatások és köresetek (például: Stockholm-szindróma) ismeretében az sem tűnik teljesen észszerűtlen magatartásnak, hogy Goldbachné rajongva szeretheti bűnös viszonyából született gyermekét, mi több, magát a szélhámós Zselye Bertalant is, hiszen maga a kapcsolat (az asszony elhagyja törvényes férjét szeretője miatt, majd hogy bűnét palástolja, házasságot köt a naiv és jámbor Goldbach János fűszerkereskedővel) csak a korabeli társadalmi és törvényi normák szerint „bűnös”, saját szenvedélye bűvkörében nagyon is természetes és érthető.

Gedeon Endre a romantika irodalmi beszédmódjával szemben kialakuló realizmust mutatja meg, mint fontos új és váltást jelentő mozzanatot Beöthy László regényírásában, de Dickens hatásán és az általa képviselt regénynarratíván nem tekint túlra. Imre László a 19. századi posztromantikus regény és a dickensi beszédmód egyidejű jelenlétét vizsgálja a *Goldbach and Comp.* világában, és a byroni típusú verses regény⁸ ironikus beszédmódjával tartja rokoníthatónak: különösen a korszak regénynyelvére és mindentudó elbeszélői attitűdjére vonatkozó (ön)reflexiói miatt.

Beöthy László *Goldbach and Comp. fűszerkereskedése* „A két macskához” című regényének alakulástörténeti helyét és jelentéseit az előbbieken nyomán, de „fordított” perspektívából is vizsgálhatjuk: nemcsak azt, hogy milyen irodalmi beszédmódoktól és műfajtypusoktól távolodott el, illetve viszonyul hozzájuk ironikusan, hanem hogy – a byroni verses regény elbeszélői attitűdjén túl – hova „tart”, milyen új formákkal és típusokkal mutat egyezést, melyik az a poétikai jelenség vagy forma, amelyet meghonosít a magyar regényirodalom égisze alatt.

Szatócsok, feslett nők és minden hájjal megkent szélhámósok regénye

■ Azt, hogy „a regény lapjain csak úgy kavarnak a bigámia, börtön, szélhámosság, perditává-züllés, találkahely untig ismert motívumai”⁹ a hagyományos értelemben vett irodalomtörténet-írás az irodalmi előzmények, például a posztromantikus magyar regény¹⁰ kapcsán sokat emlegetett Eugène Sue (1804–1857) regényírása hatásának tekinti. Monográfiájában Gedeon Endre is ezeket a „rémromantikus” elemeket emeli ki, amikor a *Goldbach and Comp.* szűzségét összefoglalja: „Goldbach Jánosnak virágzó fűszerüzlete van Al-Örsön. A jó üzlethez járul a boldog családi élet, melynek tetőpontján képzelet magát, midőn egy csapás boldogságát és anyagi jólétét egyszerre tönkreteszi. Kiderül, hogy felesége már törvényes viszonyban élt Zsedőfi Andrással, kitől egy kalandornak, Zsöllye Bertalannak, ki Goldbachnak üzlettársa, csábítására elszökött, és hogy a törvény üldözését magáról elhárítsa, újból férjhez ment Goldbachhoz. Személyazonosság-

gukat felfedezik, és börtönbe kerülnek. Ez a regény első része, mely már sötét színben végződik, a második rész, mely tulajdonkép az ártatlan Goldbach gyerekek regénye, még sötétebb. A szülők távoznak Ál-Órsról; az anya börtönbe kerül, az apa pedig földönfutóvá lesz. Gyermekük, Lajos és Betti, miután árvaságban fölserdültek, anyjuk felkeresésére indulnak. Pestre érkezve egy csalóbanda körébe jutnak, melynek tagjai: Holdburgné, Berger Ottil, a börtönből megszökött Zselye Bertalan, ki mostan mint Sérey báró folytatja üzelmeit és Zsedőfi Béla, a nőgyűlölővé lett Zsedőfi András unokaöccse. A tapasztalatlan Goldbach Betti szeretője lesz a fiatal Zsedőfinek, majd mindig jobban sülyedve, nyomorban végezi be életét. Lajosnak sikerült feltalálni anyját, kit nem sokára eltemet. Házassága folytán szerencsés körülmények közé kerül, és eszköze lesz a büntető igazságszolgáltatásnak. A csaló társaságot utoléri végzete, a börtön.”¹¹

Ami azonnal szembetűnő, és az elbeszélő a regény *Fűszerkereskedés a „kék macskához”* című második fejezetében magyarázatot is fűz hozzá, az a fűszerkereskedés furcsa, inkább a mulatók világát, mintsem egy szatócsboltot idéző neve: „Johann Goldbach jól rendezett s jól is jövedelmező fűszerkereskedéssel bírt a »kék macskához« czímezve. Arról sem tehetek, hogy ezek a kereskedők mind olyan különczök, s boltczímekül a legbizarabb, természetellenes dolgokat választják, mint: arany elefánt, zöld kakas, arany szarvas stb. A kereskedők ezen mesés csodaállatai is bizonyosan ott teremnek, hol az Eszterházyak griffjei! – Miért is nem használnak inkább alkalomszerű czimereket? mint teszem: – divatkereskedés a fényüzésnél! – hogy már e borzasztó szó láttára is visszajednének a leányos apák! Vagy továbbá ilyenfélét; – topán- és cipőraktár a – rossz kövezethez! – lámpakereskedés a – budai sötétséghez! – férfiszabó a – rongyos proletárhoz! – kávéház a – czikóriához! – bormérés a – szomjas torokhoz! – Ezek legáltalább léteznek az életben!”¹²

Az általa létezőnek, sőt hétköznapiak elgondolt, a korabeli hírlapírói humor jegyében fogant címváltozatok („lámpakereskedés a budai sötétséghez”, „férfiszabó a rongyos proletárhoz” stb.) ellenében a korszak kereskedéseinek hőbortos elnevezései, mint amilyen „az arany elefánthoz”, „az arany szarvashoz”, „a zöld kakashoz”, de a Goldbachék nevezetes vacsoráján megjelenő vaskereskedő, Hannover úr „arany szántóvashoz” címzett boltja is a különködés és az úrhatnomság megnyilatkozásait jelentik. Az elbeszélő azonban az utalások iróniáját még tovább fokozza az „Eszterházyak griffjei”-re történő utalással, annak hangoztatásával, hogy a fűszerkereskedők „mesés csodaállatai”-nak eredete egy töről fakad a jelzett ősi családi címer jelentéshordozásával. A *Goldbach and Comp.*-val egy időben jelent meg Pesten Nagy Iván családtörténeti munkájának első kötete, a *Magyarország családai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal*,¹³ amit Beöthy akár ismerhetett is, ugyanakkor e nélkül is evidens tudás lehetett számára a griff-, illetve a totemállat-szimbólumok mitológiai eredete és legendás, ősiségre vonatkozó jelentésképzetei. Az ironikus allúziót e kontextusban az magyarázza, hogy a vacsoravendégek többsége – miként maga Goldbach úr sem, akiről azt is megjegyezte már a mesélő, hogy „nincs magyar neve”, de az „nem is tesz semmit, mert ő azért mégis olyan jó magyar volt, mint más akárki; mint ilyenre, számos példa van hazánkban”¹⁴ – egyáltalán nem magyar származású.

Az „arkangyal macska”

■ A „kék macska” mint bolti „címerállat” azonban eltér a fentiekben említettek-től, mert valóban létező állatfajt jelöl. A ma „orosz kék macska”-ként ismert természetes fajtát az északorosz Arhangelszkből matrózok vitték Angliába a 19. század 60-as éveitől, s indult meg ekkor európai tenyésztése. Az első állatmeghatározók és tenyésztői leírások az elmúlt időszakból „arkangyal macska”-ként emlegetik.¹⁵ Feltételezhető, hogy már korábban, akár Magyarországon is híre ment, hallottak (köztük a hírlapíró/író Beöthy is) a kedves, elegáns és különlegesnek ható macskafajtáról.

A macska ősidők óta az egyik legismertebb állatszimbólum, amelyhez igen sok pozitív és negatív jelentés kapcsolódik. Hízogó természetére révén általában feminin tartalmak hordozója: éjszakai élete miatt démoni képzetek, babonák és előítéletek is kapcsolódnak hozzá; a nyugati keresztény kultúrák szimbólumvilágában a lustaság és a kéjvágy megtestesítője.¹⁶ Nem véletlen, hogy a (kétes hírnév) mulatók elnevezései gyakran kapcsolódnak ezekhez a jelentésekhez; például a 19. század második felében a pesti Király utcában négy mulató is ilyen nevet viselt: a Kék Macska¹⁷, a Vörös Macska, a Fekete Macska és a Tarka Macska. A majd leghíresebb és -hírhedtebb Blaue Katze, vagyis a Kék Macska 1855-ben nyitotta meg kapuit, noha akkor még hivatalosan (a tulajdonosáról) „Feistinger dalcarnok”-nak nevezték, mivel a rendőrség csak „dalcarnok” működtetésére adott ki engedélyt. A történetével foglalkozó kutatások szerint ezt az intézményt tekinthetjük a térségi variété őseinek, és az 1860-as évektől a „legismertebb” magyar intézménynek Európában, ahova az arisztokrácia nagyjai, köztük hercegek, sőt VII. Edvárd személyében trónörökösök jártak szórakozási és szexuális igényeiket kielégíteni, lévén arról szó, hogy a botrányairól, az obszcén műsorszámairól és az orgiáiról ismert mulatóról nyílt titok volt, hogy bordélyházként is működik.¹⁸ A pesti értelmiségi és írói társaságok körében is ismert és látogatott hely lehetett; Mikszáth Kálmán 1881-ben *Éji séták és éji alakok* I–II. című tárcáiban például pejoratív értelemben ír az akkori pesti vigalmi negyed ezen intézményéről, ami – legalábbis mai szemmel, s ha nem tulajdonítunk neki önironikus felhangot – meglehetősen képmutató magatartásnak és beszédmódnak tűnik: „Az első éji sétám alkalmával csak a »Kék macská«-ig szándékoztam eljutni, hol a honatyák szokták megpihenni fáradalmaikat. De ez se sikerült, mert míg csak a »Kék macská«-ig jut az ember, ha lelkiismeretes szemlét akar tartani, kilenc-tíz helyiségbe kell bepillantania.

A »Kék macska« maga megérdemel egy egész estét. Mert ez az a csábító állat, melynek legnehezebb ellenállani, s mely sok ezer hold földet evett már meg innen-onnan.”¹⁹

Az elmondottak és a *Goldbach and Comp.* megjelenítette szövevényes cselekménytörténet ismeretében, melyben több kétes erkölcsű, kétszínű vagy magát másnak kiadó személy jelenik meg, s mint később kiderül, az al-örsi kispolgárok (a gazdag és előkelősködő Goldbachné valójában Zsedőfi András szökött felesége, bigámista cselszövő, Goldbach jámbornak tűnő üzlettársa, Zselye Bertalan / Sérey báró valójában Zsedőfi/Goldbachné szeretője, de a többiek, Holdburgné, Berger Ottil, Zsedőfi Béla és Goldbach Betti is) valójában egy pesti bűnbanda tagjai – már egyáltalán nem tűnik véletlennek a címadó fűszerkereskedés többértelmű elnevezése.

Van Mikszáth Kálmánnak egy 1902-ben napvilágot látott kisregénye, *A sipsi-rica*, amelynek központi cselekménytere a tabáni Fehér Páva fogadó. Nemcsak

azért kerülhet be a Beöthy-regény értelmezésének intertextuális vonzatkörébe, mert a vendéglő neve szintúgy utalásos jellegű, s mert az intézmény szokványos működése mögött ugyancsak sötét, cselszövő erők (a leányát áruba bocsátó anya, egy kéjsóvár excellenciás úr) működnek, s a bűncselekmény legfőbb áldozatává a megesett gyermeklányon kívül (mint a *Goldbach and Comp.*-ban) a történet egyetlen vélsen szereplője – ott Goldbach János, emitt Druzsbá tanár úr – válik, hanem mert a furcsa névadás ellentettjéről is szó esik benne. Mindjárt az első fejezetben elmondja számunkra az elbeszélő, hogy a budai kiskocsmák igencsak furcsa neveket viselnek; az említett Fehér Páva meg a példaként említett Márványmenyasszony mellett ott van például a Politischer greizler. Ez utóbbi azért érdekes számunkra, mert a német eredetű „greizler”/„greizleros” szó a szatócs, vagyis a fűszeres egyik korabeli szinonimája.²⁰

A névadás mellett az is hasonló, vagy ugyanazon műfaji sorba helyezi a két posztromantikus, a kereskedők, vendéglősök kispolgári világát ábrázoló regényt, hogy a társadalmi/szociális rajz, illetve tartalom mellett a „bűnregény” karakterisztikáit is megjelenítik: (némi túlzással) azt is mondhatjuk, hogy a 19. századi bűnügyi történet első változatai, a mai értelemben vett bűnügyi vagy detektívregény előképei. Ha viszont a Beöthy-regényt mint vegyes vagy összetett műfaji kvalitásokkal rendelkező alkotást ebbe a műfajtypusba soroljuk, már nemcsak az Imre László által felállított viszonyrendben, azaz a nagy romantikus mintakép, *A karthauzi* ellentétéként olvashatjuk, hanem az Eötvös-opus másik emblematikus darabjának, *A falu jegyzőjének* (1845) vonzatkörében is. Utóbbi amellet, hogy nagyszabású társadalomrajz, a magyar (vármegyei) világ szociális értelmű keresztmetszete – a hagyományi irodalomtörténetírásban: irányregény²¹ – egy nagy arányú bünszövetkezet, hivatali korrupció lelepleződése, amelynek legfőbb aktorai a vármegye előkelőségei, Macskaházy ügyvéd, Nyúzó Pál főbíró, illetve Réty alispánné, elszenvedettje pedig Tengelyi Jónás aljegyző és családja, illetve Viola, a szociális igazságtalanság (a jobbágykizsákmányolás terhei) miatt – mint Tiborc Katona drámájában – törvénytelen életmódot folytatni kényszerült betyár. *A falu jegyzőjére* asszociáló vonása a *Goldbach and Comp.*-nak mindemellet az ún. beszélő nevek alkalmazása is. Rövid kutatás után is nyilvánvalóvá válhat, hogy az egyes szereplők – leginkább német – nevei szekundér jelentéseket közvetítenek: Goldbach neve „aranypatak”-ot jelent, a Holdburgot „szendevári”-nak, a Bergert hegylakónak vagy pásztornak lehet fordítani; a „sér” Sérey báró nevében „fájdalmat okozó”-t jelent, a „zsöllye” színházi bútordarab, „támlás karosszék”. Néhány elemében azonban tovább is fejleszti a realista (vagy inkább: realiztikus ábrázolásra törő) Eötvös-regény beszédmódját, s közelebb áll a mai értelemben vett bűnügyi regény típusához. Ezek közül legjellemzőbb az „intelligens bűnöző”, a „minden hájjal megkent játékszervező” alakjának szerepeltetése, aki ugyan erkölcsi felmentést nem érdemel, de sok esetben az áldozatai sem különbek, se nem teljesen ártatlanok. Amíg *A falu jegyzője* intrikusai rosszindulatú, zavart elméjű vagy pitiáner cselszövőök, addig a Beöthy-regényben, Zselye Bertalan személyében megjelenik az előbbi értelemben vett kalandor és csaló típusa is.

A klasszikus bűnügyi történethez – mint amilyen a műfajteremtőnek tartott *A Morgue utcai kettős gyilkosság* (1841), Edgar Allan Poe novellája – viszonyítva viszont hiányzik belőle az ilyen típusú szövegek meghatározó eleme, a zseniális nyomozó alakja, a Dupin-szerű figura. Jelen van ugyanakkor a „felállítás” második személye, a nyomozó narrátor barátja, aki úgy meséli el „A kék macská-

hoz” címzett fűszerkereskedés történetét, mintha egy lezárt nyomozás aktáiból merítene.

A Goldbach és Comp. és az „utólagosan” megírt 19. századi bűnügyi történetek

■ A 19. századi bűnügyi jellegű regénytörténeteket újabban a „bűnregény” meghatározással jelöljük (például: a *Bűn és bűnhődés*), noha az elnevezés nagy valószínűséggel 20. századi „találmány”; Tar Sándor *Szürke galamb* című 1996-os krimijének alcímében szerepelt először. A 18. és a 19. századi magyar irodalom alkulástörténetéről szóló jelenkori gondolkodás egyik sztereotípiája, hogy a jelölt folyamatokból kimaradtak bizonyos korszakok, jelenségek vagy műfajok, például a késő barokk heroikus regény vagy a 19. századi bűnügyi történet, illetve detektívregény, s hogy ezeket „utólagosan” is van mód megírni. Az elképzelés jegyében született, ilyen értelemben „újraalkotott” regénytípusok, mint amit Márton László *Testvériség-trilógiája* (2000, 2001, 2002) vagy Milbacher Róbert *Léleknyavalyák* (2018) című bűnregénye képvisel, a maguk nemében nagyszerű vállalkozások, ám ezeknek is van előzménye, mégpedig Lengyel Péter *Macskakő* című, 1988-ban megjelent detektívregénye; a Ferenciek terére képzelt *Csacska Macska* mulatóval, nagystílú és a nagy kasszafúrást zseniálisan kitervelő bárzongorista bandavezérrel, fényes intellektusú nyomozóval. A Lengyel-regény ugyanakkor nemcsak egyes mozzanatai (hogy a cselekmény központi tere egy bordélyházként is működő, mögöttes tartalmakat mozgató névvel ellátott, „macskához címzett” mulató) révén reflektál az elbeszéléstípus 19. századi hagyományára, hanem azzal is, hogy maga a narratíva időbelisége, eszköztára, szimbólumhordozása is tipikusan a jelölt század leleménye. András László 2021-ben napvilágot látott bűnügyi regénye, *A vörös korona* elbeszélője a következőképp von párhuzamot a két világ narratívája között: „Magyarországon nincsenek rendes gyilkosságok. Reménytelenül lemaradtunk a világtól. Tizenkilencedik századi gyilkosságaink vannak. Volt egy komolyabb fellendülésünk 1880 után, amikor Budapest nekilátott, hogy utolérje a birodalmi városokat. Akkoriban voltak szép gyilkosságok. Ötletesek, szürreálisak.”²²

Végezetül még egy, a fentiekben levezetett kutatásból származó konklúzió: a múlt századok, különösen a 19. század magyar irodalmának újraértelmezésére és jelen kori iskolai taníthatóságának újragondolására nemcsak és nem elsősorban azért van szükség, hogy kiszelektáljuk az utóbbi célra alkalmatlannak minősülő, a mai olvasót megszólítani képtelen szerzőket és címeket, s hogy azokat az ún. populáris regiszter vonzatkörébe tartozónak gondolt irodalmi szövegekkel helyettesítsük, hanem hogy felismerhetővé és letisztázhatóvá váljék, hogy a jelölt alakulástörténeti korszak jelenségei milyen értelmezési modellek szerint illeszthetők be a népszerű és megszólító irodalmi jelenségek világába, hogy egyáltalán meg tudjuk határozni, mi képezi a populáris irodalom jelentéskörét. A 19. századi magyar irodalom korszerű és innovatív újragondolásán, illetve oktatásán tehát egyáltalán nem azt értjük, hogy a populárisnak minősített irodalmat, a hagyományos értelemben vett bestsellert, a Poe által meghonosított bűnügyi történetet vagy a gótikus horrort (Mary Shelley *Frankensteinjét*) tanítjuk, hanem hogy megértjük és felfedezzük akár a klasszikus vagy magas irodalomnak kanonizált, akár az elfeledett, s értetlenül leminősített szövegekben a népszerű, érdekes, könnyen megszólaltatható regisztert.

■ JEGYZETEK

1. Beöthy László: *Goldbach & Comp. fűszerkereskedése a „A két macskához”*. Szerkesztette és bevezetővel előlítja: Mikszáth Kálmán (V–VIII.). (Magyar regényírók képes kiadása, 31.), Franklin-társulat, Bp., 1908. VII. (A továbbiakban: Beöthy 1908)
2. Imre László: *Két romantikus regény analógiái és oppozíciói* (Eötvös József: *A karthausi*; Beöthy László: *Goldbach and Comp. fűszerkereskedése „A két macskához”*). In: Uő.: *Műfajok létformája XIX. századi epikánkban*. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 1996. 197–207. (A továbbiakban: Imre 1996)
3. „Az első fejezetekben Dickens iskolázott realizmusa érezhető. A nagy példakép hatására aprólékosan humorizálva festgeti a jámbor alörsi fűszeres előkelőnek szánt ünnepi vacsoráját. A kortársi magyar prózához képest feltűnő biztonsággal ír gyermekszereplőiről, s ez szintűgy Dickens-követés. Csakhogy ezt a kicsiny realista szívet hamarosan előntik a legszabályosabb sue-i romantika hullámai” *A magyar irodalom története*. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Spenot-a-magyar-irodalom-tortenete-1/iv-kotet-a-magyar-irodalom-tortenete-1849-tol-1905-ig-3490/a-nemzeti-polgarosult-irodalom-kibontakozasa-34AF/a-romantika-iranyzata-398B/28-a-romantikus-regeny-nagy-miklos-3A2B/beothy-laszlo-3A31/> (2022. május 30.)
4. Imre 1996, 199.
5. Gedeon Endre: *Beöthy László élete és művei*. Nagy Sándor könyvnyomdája, Bp., 1906. 63–75. (A továbbiakban: Gedeon 1906)
6. Uo., 68.
7. Imre 1996, 197.
8. „A verses regény fejlődéstörténeti szerepe abból vezethető le, hogy romantikaellenesség, regényszerű ábrázolásra való törekvés és ennek meghaladása elegendik benne oly módon, hogy a szépprózától elütő, összetettebb élmény visszaadására alkalmas művészi alakzat gyanánt funkcionáljon. Rejtetten polemizálva a népies-séggel olyan metafizikai és axiológiai bizonytalanságokat jelenít meg, amelyek a tradicionális műfaji hierarchia mozgásterét alkotó irodalmi formák és szilárd normák kereteit feszegetik” – olvasható Imre Lászlónak a verses regényről szóló tanulmányában. Imre László: *Arany László és a magyar verses regény. 1872 A délibábok hőse pályadíjat nyer*. Szegedy-Maszák Mihály – Veres András (szerk.): *A magyar irodalom története 1800–1919*. Gondolat Kiadó, Bp., 2007. 520.
9. Nagy Miklós: *Beöthy László*. In: Sőtér István (szerk.): *A magyar irodalom története IV*. 1965. Elektronikus kiadás. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Spenot-a-magyar-irodalom-tortenete-1/iv-kotet-a-magyar-irodalom-tortenete-1849-tol-1905-ig-3490/a-nemzeti-polgarosult-irodalom-kibontakozasa-34AF/a-romantika-iranyzata-398B/28-a-romantikus-regeny-nagy-miklos-3A2B/beothy-laszlo-3A31/> (2022. május 30.)
10. A *Goldbach and Comp.* mellett általában Kúthy Lajos (1813–1864) *Hazai rejtelmek* (1846–47) és Nagy Ignác (1810–1854) *Magyar titkok* (1844–1845) című regényeit tartják a Sue-hatás legerőteljesebb képviselőinek a 19. századi magyar irodalom vizsgált korszakában.
11. Gedeon 1906, 66–67.
12. Beöthy 1908, 11.
13. Nagy Iván: *Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal*. Friebeisz István, Pest, 1857.
14. Beöthy 1908, 11.
15. *Orosz két macska*. Zooplus magazin. <https://www.zooplus.hu/magazin/macska-magazin/macskafajtak/orosz-kek-macska#orosz-kéutek-macska-törltéacutenete> (2022. június 2.)
16. *Szimbólumok/Állatszimbólumok: Macska*. Fényörvény 2015. december 11. <https://www.fenyorveny.hu/2015/12/szimbolumok-allatszimbolumok-macska.html> (2022. május 30.)
17. Az alábbi cikkek mellett a *Magyar Nemzeti Digitális Archívumban* is található róla képeket és adatokat, és 2018-ban egy bestsellernek szánt könyv, Borbás Edina *Két Macska* című regénye is napvilágot látott. Jamrik Levente: *Egy nívós pesti bordélyházba jártak Európa uralkodói*. Falanszter blog 2017. április 20. https://falanszter.blog.hu/2017/04/20/egy_nivos_pesti_bordelyhazba_jartak_europa_uralkodoi; Jamrik Levente: *Végigjártuk a Király utca bordélyházait és mulatóit*. Index 2021. október 1. <https://index.hu/kultur/jardasziget/2021/10/01/vegigjartuk-a-kiraly-utca-bordelyhazait-es-mulatoit/>; Kiss Levente: *Elfeledett belvárosi mulatók: a Két Macska nyomába eredtünk*. Metropol. 2020. dec. 1. <https://metropol.hu/életmod/kultura-életmod/elfeledett-belvarosi-mulatok-a-kek-macska-nyomaba-eredtunk-117802/> (2022. május 30.)
18. Uo.
19. *Mikszáth összes műve. Elbeszélések* 33. kötet. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Mikszath-mikszath-osszes-muve-2A85B/elbeszelesek-2741-kotet-37D19/eji-setak-es-eji-alakok-i-1881-33-kotet-3BB95/> (2022. május 30.)
20. Egyik, a referenciakutatás tárgykörébe tartozó tanulmányomban a vizsgálat eredményeként azt is bemutattam, hogy ezek a szinterek a 19. században valóban működő vendéglők voltak, s hogy némelyiküknek ma is fennáll a jogutódja. Bence Erika: *Irodalmi és közéleti referenciák Mikszáth Kálmán prózájáról*. In: Uő.: *Virtuális irodalomtörténet*. Iskolakultúra – Gondolat Kiadó, Veszprém, 2015. 33–45.
21. Nagy 1965, i.m.
22. András László: *A vörös korona. Mindenkiből lehet áldozat. Bűnregény*. Kalligram, Bp., 2021. 253.